

koetukselle ylivoimaisilla taidoillaan ja pakottanut nämä lopulta rauhan- tekoon. Jäljellä on enää suuri finaali, ratsastus näyttämöltä aurin- gonlaskuun - ja vyöllä heilahtelee tietenkin Colt Peacemaker.

Viite

¹Tähtikulttitutkimuksen perusteoksiin

kuuluvat Richard Dyerin *Stars* (London: British Film Institute 1979) ja *Heavenly Bodies: Film Stars and Society* (Basing- stoke and London: Macmillan 1987). Suomalaiselta puolelta mainittakoon Antti Alasen Dyeriltä vaikutteita saanut *Marilyn - alaston naamio* (Helsinki: Suomen elokuva-arkisto ja Valtion painatus- keskus 1982) ja Peter von Baghin *Elvis! Amerikkalaisen laulajan elämä ja kuole- ma* (Helsinki: Love Kustannus 1977).

JULKINEN NAURU

Seppo Knuuttila

Naura kanssamme

Ymmärrän, että naurulla tämän seminaarin teemana ¹ tarkoitetaan kaikkia sellaisia generoivia voimia, jotka saattavat asiat, tilanteet ja suhteet koomiseen valoon. Tässä mielessä naurulla ei ole rajoja. Mikä tahansa sisältö, muoto tai rakenne voidaan nyrjäyttää paikoil- taan; huumori ja koominen vihkivät kaikki parit. Sen sijaan julkisuus yhteiskunnallisena ja kulttuurisena käytäntönä on suuntaava, yhtäällä laajentava, toisaalla rajoittava. Niinpä on sopivaa, että hyvää seminaaritasoa edustavat kansalai- set pohtivat julkisen naurun rajoja huumorin ja totisuuden kaksois- sidoksen ahdistamina: ei ole var- maankaan tarkoitus, että juhlasemi- naarista tulee farssi, mutta jo aiheen vuoksi sen täytyy olla hausempi kuin sosiologi- en laiva-

seminaarin.

Julkisen naurun vahvimpia ja samalla läpinäkyvimpiä linnakkeita ovat tietenkin viihteelliset ja ko- medialliset televisio-ohjelmat. Tä- män julkisuudesta privaattiin suun- tautuvan ja olohuoneissa ilmoille pusertuvan naurun ylärajat mitataan katsojaluvuin. Kaksi miljoonaa samaan aikaan samalle asialle nauravaa suomalaista on saavutus, jonka mestarit palkitaan ruhtinaalli- sesti rahalla ja julkisuudella. Peri- aatteessa ylärajaa ei ole olemassa. Käytäntö asettaa esteitä. Ei taida paikalla olla naurumiljonäärejä. Selittäjät ovat yleensä kynsiään pureskeleviä apurahaihmissä tai kuukausipalkalla referoivia toimitta- jia.

Kahden miljoonan samanaikaisen naurun aihe on kiinnostava kollek-

tiivisen tajunnan koetin ja osoitin. Sellainen edellyttää matalaa oivaluskynnystä, useimmiten jonkinlaista tarttumakohtaa arkikokemukseen, uskonnollisten, poliittisten ja moraalisten tunteiden loukkaamattomuutta tai tasapuolista käsittelyä, ja mikä tärkeintä - etenkin television viihdeohjelmissa - toteutuksen täytyy perustella itse itsensä, olla niin sanoakseni puhdasta viihdettä (joka nuoren Ahmavaaran mukaan on silmäkääntötempu tai rikos). Kahden miljoonan naurun kirvoittajan - käytän edelleen Suomen mittakaavaa - on peiteltävä mahdolliset henkilökohtaiset syynsä säännön rikkomiseen, konventiosta poikkeamiseen; ironia tai satiiri tyyllilajina ei tule kysymykseen, sillä tarkoitus on yhdistää, ei erottaa ihmisiä.

Monet huumorin, koomisen ja naurun kanssa askaroineet tutkijat ovat arvelleet näiden muotojen keskeiseksi sosiaaliseksi tehtäväksi juuri ihmisten yhdistämisen, vaikka hetkellisestikin. Naura kanssamme ja olet yksi meistä, tai älä naura kanssamme, koska et kuulu meihin. Näin meille on opetettu ja näin me opetamme. Nöyryytyksen pienoisdraamat ovat arkipäivää: lapsi nauraa aikuisten mukana, ja nämä puolestaan nauravat sitä, ettei lapsi ymmärrä mille nauraa. Tuota pikaa pikku pelle oppii nauramaan itselleen, saa hyväksyntää ja alistuu odottamaan koston hetkeä.

Totta on, että nauru yhdistää. Mutta todellisuus pitää huolen siitä, että naurun rajan tuolla puolen on niitä, joille nauretaan. Tämä tekee julkisen naurun rajojen pohdinnan relevantiksi ja vaikeaksi - eivät korkeat katsojaluvut. Kysymys on paljastamisen ja sietämisen alati liikkeessä olevasta suhteesta. Mitä ja keitä jää julkisen naurun ulkopuolelle? Millaista on nauru, jota julkisuus ei voi käyttää tarkoi-

tuksiinsa, jota ei siedetä? Entä sellainen nauru, johon mekään emme voi yhtyä, me julkisen naurun latteuden ja ahtaiden rajojen kriitikot?

Olisiko ulkopuolelle jäävä alue karnevaalisuuden ja kansan naurukulttuurin temmelyskenttää? Vaikka olisikin, eikö siitä ole jo kaikki olennainen kiitoksen kera sanottu? Eihän karnevaalisuus ole kaikkein aggressiivisimmassakaan tulkinnassa osoittautunut kovin perustavalla tavalla maailmaa muuttavaksi voimaksi? Ei ole, ja syykin on ilmeinen. Karnevaalisuus ja kansan naurukulttuuri on selitetty Bahtinille uskollisesti groteskien taidemuotojen ja -rakenteiden lähteiksi. Julkisuu-teen saatettujen taiteellisten esitysten välityksellä me saamme yhtä tarkan kuvan kansan naurukulttuurista kuin J.P. Roos saa kansan elämästä Kalle Päätalon kirjoja lukemalla. Kummassakaan tapauksessa taiteenharrastajien makua ei aseteta epäilyksen alaiseksi.

Pyrkimys naurettavaksi tekemiseen, häpäisemiseen, erottelun ja erottautumisen iloon on kuitenkin tuottanut ja tuottaa edelleen sellaista toimintaa, joka kiistää taiteellisen tulkinnan mahdollisuuden. Sivistyksellinen pääomamme ei kartu sellaisten koomisten muotojen, impulssien ja reaktioiden edessä, joista me voimme kyllä analyttisesti tavoittaa naurun suuntaan avautuvan momentin, mutta joista me emme kykene aidosti iloitsemaan, nauramaan mukana. Kysymys on olennaisesti tärkeämmästä asiasta kuin huumorintajun yksilöllisistä variaatioista. Vai voisiko joku teistä kuvitella nauravansa julmuuksia tekevien sotilaitten seurassa, nauraa karkeasti kun lapsia pistellään aidanseipäisiin, kun naisia raiskataan ja viilletään

hengiltä, kun kiinni saadulta mieheltä repäistään maha auki, naulataan suolenpää puuhun ja juoksutetaan sen jälkeen ympäri puuta; nämä ovat vainolaistarinoiden tuttuja teemoja (tuttuja myös elokuvista ja kirjallisuudesta, siis taiteen piiristä) ja usein kertomuksissa mainitaan, että vainolaiset nauravat julmuuksia tehdessään. Evankelista Luukkaalla oli silmää groteskille, kun hän kertoo: "Ja miehet, jotka pitivät Jeesusta kiinni, pilkkasivat ja pieksivät häntä. Ja he peittivät hänen kasvonsa ja kysyivät häneltä sanoen: 'Profetoi, kuka se on, joka sinua löi!'" Siinä on yksi kansan naurukulttuurin ja karnevaalisuuden alue. Ei kannata kiittää groteskin maailman huumoria ja naurua kovin yksiselitteisesti. Sen alueella myös fasistit ovat yltäneet huomattaviin saavutuksiin ja nauraneet niin perkeleesti.

Väkivaltaa ja sen seurauksia julkisen naurun kentällä kontrolloidaan tarkimmin; ne ovat niin sanoakseni saksen terällä. Elokuvien ja tv-sarjojen mässäilevä ja -hiukan paradoksaalisesti - tarkoituksettomaksi luonnehdittu väkivalta puhuttaa jatkuvasti. Tämän monimutkaisen problematiikan yksi ulottuvuus on, että täysin yllättävä, perustelematon väkivaltainen käytös näyttää ruudussa tai valkokankaalla helposti koomiselta - eikä tämä tietenkään ole salaisuus tekijöille. Tällaisen naurun julkisuus on nähty välttämättömäksi pitää aisoissa, se on kiellettävä alle 18-vuotiailta tai siivottava kokonaan pois näkyvistä. Koskemattomuuden normin, säännön ja lain rikkominen ilman syytä on fiktiivisessä kontekstissa koomista, mutta onko se sitä myös todellisuudessa? Kuka nauraa, kun näkee Hämeen-tiellä potkittavan iltojen iloksi

avutonta juoppoa? Veijo Meren on välttämättä viitattava Chapliniin, elokuvaan, taiteelliseen muotoon, kun hän kirjoittaa: "Paha harhaluulo on käsitys, että tragedian epäonnistuminen olisi huumoria. Huumoria on sataprosenttisesti onnistunut murhenäytelmä. Kun ihminen on arka ja heikko ja huono juoksemaan ja siitä huolimatta häntä pahoinpidellään ja ajetaan takaa, se on huumoria (Chaplin)". Mauri Sariola piti kiinni ajatuksesta, että tällainen tilanne on myös todellisuudessa koominen: risupartainen kommunistisivari, joka ei uskalla eikä pysty nyrkein puolustamaan itseään eikä tyttöstävänsä - sikäli kun kukaan terve nainen moiseen tyyppiin hairautuu - on naurettava.

Filebos-dialogissa Platon Sokraateen suulla esittää, että heikkoja, jotka eivät kykene kostamaan, jos heitä pilkataan, voi huoletti sanoa naurettaviksi. "Voimakkaissa ihmisissä on näet tyhmyys paha ja vaarallinen ominaisuus, sillä se vahingoittaa heidän läheisiään sekä tosie!ämässä että näyttämöllä; heikon tyhmyyttä me sitä vastoin pidämme naurettavana ja sitä se luonnostaan onkin." Pahansuopuus saa meidät iloitsemaan ystäviemme tyhmästä käytöksestä ja vähäisistä onnettomuuksista, ja tämän perusteella me sekoitamme tuskan nautintoon, sillä pahansuopuus on sielun tuskaa ja nauru nautintoa. Vain pitkälle kehittynyt ja itselleen sokea tekopyhyys kieltää tämän asetelman todellisuuden. Tekopyhyyden lähin kumppani on ylevyys. Se on porvarillista julkisuutta ylösrakentavan sivistyneistön meta-kokemuksen aluetta. Ylevä esteettisenä modifikaationa tekee ymmärrettäväksi ns. suuren huumorin pateettisen ylistämisen. "Oikea humoristi" suhtutuu K.S. Laurilan

mukaan koomiseen ylevästi.

Postmodernin filosofit ovat "löytäneet" ylevän uudelleen ja nostaneet sen historian näkyviin lähinnä Edmund Burken (1757) esittämien teesien ja Immanuel Kantin niihin kohdistaman kritiikin muodoissa. Kiinnostavinta huumorin ja koomisen kannalta ylevän luonnehdinnassa on, että sen tunteen on esitetty syntyvän voimakkaan ristiriidan elämyksestä, suuruuden ja pienuuden, miellyttävän ja epämiellyttävän, ilon ja ahdistuksen samanaikaisuudesta. Puuttumatta siihen, että näitä ristiriidan oletuksia on monin tavoin kritisoitu ja relativoitu, on kiinnostavaa todeta, että saman tapaiset näkemykset vastakkaisten odotusten tuottamasta tunne-elämyksestä ja suhtautumistavasta ovat hallinneet huumorin ja koomisen perustaa koskevaa teoretisointia. Lyotardin Burke-tulkinnan mukaan pelko on ylevän tunteen liikkeelle paneva voima; mutta pelosta ja mielihyväästä sekoittuva ylevän tunne edellyttää lisäksi, että pelon aikaan saanut uhka tehdään voimattomaksi, etäännytetään vaarattomaksi (esimerkiksi juuri taiteen keinoin). Usein juuri koominen ja nauru on esitetty keinoksi manipuloida liian suuriksi, vaikeiksi ja vaaralliseksi koettuja asioita. Ylevä on varattu historiallisesti sivistyneistön kokemis- ja reagointitavaksi; rahvas nauraa että kitalaki paistaa.

Bertolt Brecht on **Pakolaiskeskusteluissa** kirjannut kantansa asiaan. Toisen keskustelijan, Ziffelin, sivistyneistön edustajan suulla Brecht luonnehtii Hegeliä suureksi humoristiksi, jota kiinnosti mitä asioista tulee. "Häntä askarrutti rohkeiden pelkuruus, pelkurien rohkeus, ylipäätänsä kaiken ristiriitaisuus ... hänellä oli sellainen huumori, ettei hän kyennyt kuvitte-

lemaan esimerkiksi järjestystä vailla epäjärjestystä ... Sen mitä järjestys väittää, sen kiistää heti, mikäli mahdollista samassa hengenvedossa epäjärjestys, järjestyksen erottamaton kumppani. Ne eivät voi elää ilman toisiaan eivätkä toistensa kanssa." (Vrt. Bertolucci 1900) Toinen keskustelija on Kalle, lyhyenlääntä mies, jolla on metallityöläisen kädet. Hän toteaa Hegelin kiinnostavan heikäläisiä siitä syystä, että he ovat nähneet maailmassa niin paljon semmoista mihin sisältyy tuommoinen sukkela vastakohtaisuus, josta Te (Ziffel) äsken puhuitte. Ero on merkittävä: sen minkä Ziffel on lukenut Hegeliltä, sen on Kalle rengin kollektiivisen tietoisuuden kantajana itse nähnyt ja kokenut maailmassa. Julkisen naurun rajat ovat suurin piirtein samat kuin välittyneen ja välittömän kokemuksen rajat. Useammin nämä rajat erottavat ihmiset kuin sulkevat heidät yhteiseen piiriin.

Suomalainen sivistyneistö pohtii rajojaan tavalla, josta ei puutu hupaisiakaan piirteitä. Paavo Haavikko, jota J.P. Roos joku vuosi sitten luonnehti "melko mitättömäksi epäintellektuelliksi", on äskettäisessä Kotimaa-lehden haastattelussa moittinut akateemikko von Wrightin yhteiskuntanäkemyttä "hervittävän ohueksi", "siitä puuttuu yksi ja sen mukana kaikki, nimitäin toden kokemus." Kuinkahan paksu mahtaa olla Haavikon toden kokemus? Suomalainen sivistyneistö potee ohuutensa skitsofreniaa. Vaikka meillä on ammennettavanamme vahva säätyläiskokemuksen ja rahvaasta erottautumisen perinne, harva uskaltautuu tunnustautua siihen. Mia Berner antaa meille vaikuttavan todistuksen säätyläismentaliteetin nykyisyydestä, elitistisen moukkamaisuuden iloista. Hän on pistäytynyt Saarikosken

kanssa (Keravalla) kutsumattomana vieraana naapurien viisikymmenvuotispäivillä ja kertoo siitä näin.

Onnittelemme väärää tatiä, päivän sankarilla on povi kuin kuunarilla ja hän iloitsee meidän näkemisestämme, kirjailija suo hänelle sen kunnian. Seinänvierustoilla istuu pyntättyjä sunnuntai-ihmisiä jotka säikähtävät yhä enemmän kun Pentillä on otsaa ilmoittaa että hänellä on seuranaan ruotsalainen professori.

He istuvat piukeina kuin pumpatut pyöränkumit, suljettuina huvilasisustuksen vilpilliseen rumuuteen. Siihen joka on versonut maaseudun ja kaupungin saumakohtien, työläiskulttuurin ja askelman seuraavan pienen välille. Rietas voileipäkaku ja kolmikerroksinen kermakaku, jotka tuovat mieleeni Magritten, saavat painikkeekseen punaista puolukkamehun ja koskenkorvan sekoitusta. Sitten suku valokuvaa meitä ja sotkeudumme pitkään jutusteluun venäläisistä rahoista. Lähtiesämme meitä kuvottaa se että meidän ventovieraiden käväisy niin kovin imarteli heitä. Ensimmäinen kerta kun yliopiston opettaja on käynyt heidän kodissaan, Pentti siteeraa hirtehumoristisesti ja surullisesti. Nämä pitävät itseään vähän muita naapureita parempina.

Mitenkähän Mia Berner suhtautuisi itse syntymäpäiviensä kuokkavieraiisiin, jotka onnittelisivat väärää tatiä ja pitäisivät oikeaa puoliksi

pumpatun pyöränkumin näköisenä öykkärimäisen huvilasisustuksen vilpillisessä tyylikkyudessa.

Sivistyneistö, älymystö tai luke-neisto ei kykene käytännössä, tuskin teoriassakaan makukenttensä kollektiiviseen murtoon. Erottautumisenkin on sikäli hankalaa, että julkisen naurun rajat ovat ympärillämme kuin Hefaistoksen näkymättömät seitit - omahyväiset makutuomarit ovat häpeällisesti nalkissa.

Miksi pyrkii kansanomaisen groteskin läpinäkymättömälle, ek-syttävälle kentälle? Kun kieltäytyy nauramasta tai ei osaa nauraa karnevaalisuuden kauheuksille tai elitistiselle moukkamaisuudelle, voi vilpillisin mielin pitää itseään syyttömänä, "heihin" kuulumattomana. Onhan taiteessa sentään paljon todellisuuden aineksia kiinnostavasti tiivistettynä. Ei se riitä. Suomalaisen sivistyneistön taudinkuva on sellainen, että aina pitää oireilla kansan ystävyyttä.

Viite

¹Seppo Knuutilan oli määrä pitää ohainen alustus "Julkinen nauru" -seminaarissa, mutta lentokoneen teknisen vian vuoksi hän ei päässyt paikalle.